

Практичне заняття № 1. Вступ. Сучасні слов'янські народи та їх мови

1. Укладіть тлумачний словник таких лінгвістичних понять:

«слов'янські мови», «літературна мова», «національна мова»,

«державна мова», «рідна мова», «етнонім», «спорідненість мов» (див. енциклопедію «Українська мова»). Ознайомтеся з висловлюванням відомого українського вченого, професора Андрія Білецького (1911–1995). А як ви розумієте поняття «філологія»?

Мовознавство та літературознавство часто, і не без підстав, об'єднують під однією назвою – філологія. Філологія – це давньогрецький термін, що складається зі слів «філос», тобто, той, хто любить, і «логос» – тут у розумінні «наука». Отже, філологію можна розуміти як науку про різні прояви людської мови, як усної, так і писемної (А. О. Білецький).

2. Опрацюйте тези праць німецького філософа Ганса Георга Гадамера (1900–2002) «Батьківщина і мова» та Василя Сухомлинського (1918–1970). Зверніть увагу на стиль текстів, ключові слова, визначте проблеми, на яких наголошують німецький і український науковці. Поміркуйте, що ж таке батьківщина для сучасної людини, яка живе в умовах глобалізації та підвищеної мобільності?

2.1. Батьківщина не просто місце тимчасового перебування, яке обирають і можуть міняти. Батьківщину не забувають. Вона, за знаменитим визначенням Шеллінга, щось споконвічне.

...Батьківщину забути не можна. Хоча батьківщина у цьому світі, де мобільність суспільства чимдалі зростає, вже не зовсім та, якою вона була в часи більшої осілості. ...Але що таке для нас батьківщина...? Де це місце і де воно було б, якби не було мови? Коли ми говоримо про споконвічність батьківщини, ми зараховуємо сюди передусім мову. ... в рідній мові струментить близькість до свого, у ній – звичаї, традиції й знайомий світ.

...Звичайно, кожен, хто досконало володіє своєю рідною мовою, може вивчити інші мови й, зрештою, досягти певної межі досконалості. Проте вирішальний момент полягає ось у чому: хто живе у вигнанні, той не може сам повернутися до власного мовного світу, власної волі. Коли прибулий у чужу країну почувається як гість у мовному середовищі цієї країни, він ще не втратив своєї батьківщини...

...у реальному вимірі батьківщина – це передусім мовна батьківщина. Рідна мова вміщує для кожного елемент зв'язку зі споконвічною

батьківщиною.

...Життя – це заглиблення в мову. Кожен, хто прагне освоювати чужий край і чужу культуру, повинен шукати можливостей заглибитись в іншу мову. У цьому полягає перелом, якого не уникнути і який повинен допомогти вилікуватись, якщо людина хоче вижити в нових умовах. Взагалі лікування – це не те, що ми звикли мати на увазі в нашому технократичному суспільстві, коли, наприклад, звертаються до лікаря. Лікуватись – це імператив життя для самого хворого. Хвороба полягає в тому, що людина втрачає навички комунікативного мовлення, якщо більше не чує своєї власної мови. Такий людський вимір будь-якого вигнання (Г. Гадамер).

2.2. Любов до Батьківщини неможлива без любові до рідного слова. Тільки той, хто може осягти своїм розумом і серцем красу, велич і могутність Батьківщини, хто дорожить ним, як честю рідної матері, як коліскою, як добрим ім'ям своєї родини. Людина, яка не любить мови рідної матері, якій нічого не промовляє рідне слово, – це людина без роду і племені.

Батьківщина – це твоє рідне слово. Знай, бережи, збагачуй велике духовне надбання свого народу – рідну українську мову. Це мова великого народу, великої культури. Українською мовою написані невмирущі твори Котляревського і Шевченка, Франка і Лесі Українки... (В. Сухомлинський).

3. Поміркуйте над інформацією, наведеною українським дослідником Пилипом Селігеем у книзі «Мовна свідомість: структура, типологія, виховання» (К., 2012). Чи варто розглядати глобалізацію як загрозу мовам? Як можна захистити мову в епоху глобалізації?

Мало не щотижня у світі вимирає якась мова. І темпи «мовної смертності» дедалі наростають. За вірогідними прогнозами, з 6000 мов, якими людство розмовляє нині, до 2100 р. переважна більшість не доживе. Відомий фахівець з еколінгвістики М. Краусс до цілковито захищених відносить лише 300 мов, тобто 5 % від загальної кількості, а решту 95 % – до мов із різним ступенем загроженості, що, напевно, вийдуть з ужитку протягом цього століття. Більш похмурі передбачення в академіка РАН В. В. Іванова: 90 % мов загине через одне покоління (25 років), у наступний період реально в живих залишиться кількасот, а потім і кількадесят.

Вимирають не тільки безписемні племінні чи «одноаульні» мови. Недоля ця загрожуватиме й відносно розвинутих літературним мовам, які не поширені або малопоширені в усіх тих сферах, де їм належить повнокровно побутовувати (держуправління, діловодство, судочинство, освіта, наука, мистецтво, церква, книговидавництво, ЗМІ, Інтернет, сфера послуг тощо). Шанс вижити мають лише мови добре вкормовані, багатофункціональні й – що важливо! – поціновані з боку своїх носіїв. А решта приречена в перспективі на невпинне звууження життєвого середовища, скорочення

кількості мовців, стирання самобутності і, як наслідок, – зникнення з мовної карти планети (П. О. Селігей).

4. Укладіть схему-класифікацію слов'янських мов (див. список літератури – позиція 1, С. 34).

5. Позначте на карті (використовуючи кольорове розмежування підгруп) території проживання сучасних слов'янських народів, з'ясуйте назви столиць слов'янських держав.

6. З'ясуйте, що спільного і чим відрізняються слова: укр. *жито* – рос. *рожь*, укр. *цибуля* – рос. *лук*, укр. *блискавка* – рос. *молния*, укр. *дитина* – рос. *дитя*, укр. *серце* – рос. *сердце*. Знайдіть відповідники цих слів у білоруській, польській, болгарській мовах.

Рекомендована література до теми

1. Єрмоленко С. Я. Українська мова : короткий тлумачний словник лінгвістичних термінів / С. Я. Єрмоленко [та ін.] ; ред. С. Я. Єрмоленко. – К. : Либідь, 2001. – 224 с.

2. Лучик В. В. Вступ до слов'янської філології : [підручник] / В. В. Лучик. – К. : ВЦ «Академія», 2008. – С. 7–34.

3. Селігей П. О. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання / Пилип Селігей ; Нац. акад. наук України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні. – К. : Києво-Могилянська академія, 2012. – 118 с.

4. Соколянський А. А. Введение в славянскую филологию : [учеб. пособие] / А. А. Соколянський. – М. : Академия, 2004. – 400 с.

5. Супрун А. Е. Введение в славянскую филологию : [учеб. пособие] / А. Е. Супрун. – Минск : Вышэйшая школа, 1989. – 480 с.

6. Супрун А. Е. Введение в славянскую филологию : [учеб. пособие] / А. Е. Супрун, А. М. Калюта. – Минск : Вышэйшая школа, 1981. – 432 с.

5. Українська мова : Енциклопедія / Ред. кол. : В. М. Русанівський, О. О. Тараненко. – К. : Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

6. Чучка П. П. Вступ до слов'янської філології : У 2-х ч. / П. П. Чучка. – К., 1988. – Ч. 1. – 78 с.; 1999. – Ч. 2. – 76 с.